

مرز باریک میان علم و شبه‌علم در پزشکی

در تحقیق جدیدی که توسط محققان ایرانی انجام شده است، ابعاد مختلف شبه‌علم در حوزه سلامت بررسی شده تا روشن شود این نوع ادعاها چگونه شکل می‌گیرند، چرا گسترش می‌یابند و چه پیامدهایی برای جامعه دارند.

در تحقیق جدیدی که توسط محققان ایرانی انجام شده است، ابعاد مختلف شبه‌علم در حوزه سلامت بررسی شده تا روشن شود این نوع ادعاها چگونه شکل می‌گیرند، چرا گسترش می‌یابند و چه پیامدهایی برای جامعه دارند. به گزارش ایسنا، شبه‌علم به مجموعه‌ای از باورها و ادعاها گفته می‌شود که در ظاهر شبیه علم هستند، از زبان و اصطلاحات علمی استفاده می‌کنند، اما در عمل بر شواهد معتبر، آزمایش پذیری و روش‌های پذیرفته شده علمی تکیه ندارند. در حوزه سلامت، این نوع ادعاها حساسیت بیشتری پیدا می‌کنند، زیرا مستقیماً با جان و سلامت انسان‌ها سروکار دارند. نمونه‌هایی مانند برخی درمان‌های جایگزین بدون پشتوانه، ادعاهای اغراق‌آمیز درباره درمان بیماری‌های سخت، یا توصیه‌هایی که تنها بر تجربه شخصی استوارند، از مصادیق رایج شبه‌علم به شمار می‌روند. مسئله اصلی اینجاست که تشخیص تفاوت میان علم و شبه‌علم همیشه برای عموم مردم ساده نیست، به ویژه وقتی ادعاها با ظاهری قانع‌کننده و امیدوارکننده ارائه می‌شوند. ضرورت پرداختن به شبه‌علم در حوزه سلامت از آنجا ناشی می‌شود که این باورها می‌توانند مردم را از درمان‌های مؤثر و مبتنی بر شواهد دور کنند. تأخیر در مراجعه به پزشک، قطع درمان‌های علمی یا اعتماد به روش‌های تأیید نشده، از جمله پیامدهایی هستند که بارها در گزارش‌ها و مطالعات مختلف به آن‌ها اشاره شده است. افزون بر این، گسترش شبه‌علم می‌تواند اعتماد عمومی به پزشکی علمی را تضعیف کند و حتی متخصصان را نیز تحت تأثیر قرار دهد. پژوهش‌های پیشین نشان داده‌اند که گرایش به شبه‌علم فقط محدود به عموم مردم نیست و در برخی موارد، در میان گروه‌های تحصیل‌کرده نیز دیده می‌شود. به همین دلیل، شناخت دقیق ویژگی‌ها، دلایل گسترش و راه‌های مقابله با شبه‌علم، به عنوان یک ضرورت اجتماعی و سلامت محور مطرح است.

در همین راستا، محمدرضا هاشمیان از گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشکده پیراپزشکی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز، با همکاری پژوهشگرانی از دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، دانشگاه علمی و کاربردی نجف‌آباد، دانشگاه علوم پزشکی مجازی و دانشگاه علوم پزشکی تهران، تحقیقی را درباره ابعاد مختلف شبه‌علم در حوزه سلامت انجام داده‌اند.

روش انجام این پژوهش بر پایه مرور مطالعات علمی بوده است. محققان با جست‌وجو در پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر بین‌المللی و داخلی، از جمله PubMed، Scopus، Web of Science و چند منبع دیگر، مقالات منتشرشده در سال‌های ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۴ را بررسی کرده‌اند. در مجموع، ۶۹ مطالعه مرتبط انتخاب و داده‌های آن‌ها با روش تحلیل مضمون بررسی شده است. در این روش، محتوای متون علمی به صورت نظام‌مند تحلیل می‌شود تا الگوها، مفاهیم تکرارشونده و عوامل کلیدی شناسایی شوند. برای مدیریت و تحلیل داده‌ها نیز از نرم‌افزارهای تخصصی استفاده شد.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند که موضوعات مرتبط با شبه‌علم را می‌توان در چند حوزه کلی دسته‌بندی کرد. بر اساس تحلیل‌ها، عوامل اجتماعی، فرهنگی و روان‌شناختی نقش مهمی در شکل‌گیری و پذیرش باورهای شبه‌علمی دارند. همچنین، شیوه تصمیم‌گیری افراد و نحوه ارتباط و دریافت اطلاعات، می‌تواند بر گرایش به این نوع باورها اثر بگذارد. به بیان ساده، شرایط اجتماعی، سطح آگاهی، احساسات و نیازهای روانی افراد، همگی می‌توانند زمینه را برای پذیرش یا رد ادعاهای شبه‌علمی فراهم کنند.

پژوهشگران تأکید کرده‌اند که برای مقابله مؤثر با شبه‌علم، توجه به نیازها و ارزش‌های مردم اهمیت زیادی دارد. به کارگیری رویکردهای آموزشی و اطلاع‌رسانی هدفمند، می‌تواند آگاهی عمومی را افزایش دهد و مشارکت مردم در رفتارهای سلامت محور را تقویت کند. همچنین اشاره شده است که با وجود شناسایی عوامل مؤثر، بررسی هم‌زمان و ترکیبی این عوامل کمتر مورد توجه قرار گرفته و این موضوع، نوعی خلأ در مطالعات پیشین به شمار می‌رود. از این رو، طراحی راهبردهای بلندمدت و پایش مداوم اثرات آن‌ها ضروری دانسته شده است.

بر اساس این پژوهش، شبه‌علم دارای ابعاد متنوعی است که از تعریف و مفهوم آغاز می‌شود و تا پیامدها و راه‌های مقابله ادامه می‌یابد. یکی از نکات مهم، اختلال در روش‌شناسی شبه‌علم است؛ به این معنا که این ادعاها معمولاً بر آزمایش‌های قابل تکرار و شواهد مستند تکیه ندارند. همچنین، نحوه انتشار اطلاعات شبه‌علمی، به ویژه در رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، نقش مهمی در گسترش آن دارد. تبلیغات اغراق‌آمیز، وعده‌های غیرواقعی و سوءاستفاده از احساسات مردم، از جمله عواملی است که به رواج شبه‌علم کمک می‌کند.

پژوهش فوق‌همچنین بر اهمیت آموزش عمومی، تقویت تفکر نقادانه و ارتقای سواد سلامت تأکید دارد. آموزش دانشگاهی مبتنی بر شواهد، اطلاع‌رسانی صحیح رسانه‌ها و نظارت مؤثر نهادهای مسئول، از جمله راهکارهایی هستند که می‌توانند چرخه گسترش شبه‌علم را محدود کنند. به باور پژوهشگران، مقابله با شبه‌علم نیازمند همکاری هم‌زمان دولت، جامعه علمی، رسانه‌ها و خود مردم است؛ زیرا این پدیده تنها یک مسئله علمی نیست، بلکه ابعاد فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی نیز دارد.

گفتنی است این نتایج علمی پژوهشی در فصلنامه «مدیریت سلامت» منتشر شده؛ نشریه‌ای که وابسته به دانشگاه علوم پزشکی ایران است و به انتشار پژوهش‌های مرتبط با سیاست‌گذاری، مدیریت و مسائل کلان حوزه سلامت می‌پردازد.